

Moslams naar het land van Sîn

Laban Kaptein

Vanaf zijn opkomst op het Arabische schiereiland, vroeg in de zevende eeuw, had de islam zich vrijwel zonder uitzondering in één grote zegetocht naar alle richtingen uitgebreid. Gevestigde wereldrijken als Perzië en Byzantium waren overrompeld of ver teruggeslagen, en al luttele jaren na de dood van de Profeet vochten islamitische legers in contreien vele duizenden kilometers van huis.

De claim van superioriteit voor de islamitische cultuur en religie bleef op het slagveld feitelijk onweersproken, en het kon niet anders of de wereld van de islam mijmerde met welverdiende zelfgenoegzaamheid over de eigen verrichtingen en verworvenheden. Er waren in de loop der eeuwen al wel barsten gesprongen in de spiegel waarin men zichzelf bewonderde, maar het zou nog tot 1258 duren voordat dit volkomen geloof aan zichzelf werd beschadigd door een macht diep uit het onbekende oosten. Hülegü en zijn Mongoolse horden hadden geen kind aan de kaliefenresidentie Bagdad die zij, met zoveel andere delen van het Midden-Oosten, in de kortst mogelijke tijd met de grond gelijk maakten.

Tijdperk der Onwetendheid

Hoewel de Arabieren in detail hoegenaamd niets wisten over de volkeren in het Verre Oosten, waren ze wel op de hoogte geraakt van hun bestaan. Schermutselingen tussen Arabische legers en contingenten Chinezen met Turkse en Mongoolse troepen hadden zich al rond 750 voorgedaan in wat thans Kirgizië is, en de nog prille islam was enigszins ontdaan van die stevige confrontaties. Zo legde men achteraf de Profeet een Arabisch taalgrapje in mond, waarmee hij zijn volgelingen alvast gewaarschuwd zou hebben: ›Je kunt beter niet aan de Turken trekken, voordat ze tegen jou optrekken.‹

Die nieuwe volkeren, met hun sibiride gelaatstrekken – hun gezichten leken wel op ›schilden, overspannen met leder‹ – werden ondergebracht in een geografie die voor alles kosmografie was. Eens kon men zulke stammen opnieuw verwachten, ver uit het Noord-Oosten, waar de traditie de woeste horden van Gog en Magog situeerde. Tegen de Dag des Oordeels zou Allah deze stammen door de Muur van Alexander de Grote laten breken en zij zouden de aarde overspoelen, zoals men leerde uit soera 18 van de Koran.

Historische voorvallen met deze stammen konden weer worden ondergebracht binnen een geschiedkunde die dienstbaar was aan openbaring en heilsgeschiedenis. Om met de historicus Ibn al-Athîr te spreken, die de Mongoleninvasie en de vernietiging van Bagdad van nabij meemaakte: ›Ik geloof dat het mensdom zulk een ramp als tegenwoordig nooit meer zal zien tot de wereld haar einde nadert en alles omkomt, behalve Ya'djoedj en Ma'djoedj.‹

Voorlopig zaten Gog en Magog nog veilig achter de Muur die, zo wist men, begon in het onbewoonbare deel van het Zevende Klimaat, dan naar het Zuiden boog om tenslotte de Zee van Duisternis te bereiken. In het Zesde Klimaat en lager bevonden zich op hun beurt landen zoals Sîn, China. Maar hierbuiten wisten de meeste wetenschappers en het grote publiek niets. En welke aanleiding was er ook om zich met talen en culturen van

verre volkeren serieus bezig te houden voor een samenleving die nota bene de eigen rijke pre-islamitische erfenis indeelde bij het geheel irrelevante ›Tijdperk der Onwetendheid‹?

Natuurlijk had men bij gelegenheid waardering voor de kunde van andere beschavingen, met name de Indiase rekenkunde, de bouwkunst van ›Rûm‹ en het Perzische bestuursapparaat, maar voor de elfde-eeuwse geleerde Sâ'id uit Andalusië stond wel vast dat de overige volkeren meer op dieren leken dan op mensen, temeer omdat ze hun verstand nooit goed gebruikten voor wijsheid en filosofie. De Turken en de Chinezen zou men eventueel nog in een soort tussenklasse kunnen onderbrengen.

Zijn tijd- en streekgenoot Ibn Hazm heeft overigens een gunstiger oordeel, en betreurt in zijn ›Klassificatie der Wetenschappen‹, *Marâtib al-'ulûm*, dat hij geen enkel bericht kan overleveren – hoe graag hij dat ook zou willen – van de geschiedenis van de Indiërs en de Chinezen, hoewel deze beide volkeren exacte wetenschappen beoefenen en een omvangrijke literatuur kennen. En daarmee is helaas onze stand van kennis over de Chinezen dezelfde als voor de Turken en de negers, die helemaal geen boeken hebben nagelaten...

De handelsroutes

Toch zegt deze conclusie van Ibn Hazm meer over de bibliotheekvoorzieningen in Moors Spanje dan over de werkelijke informatie die al vanaf het begin van de islam voorhanden was over het verre Land van Sin. Alleen, deze kennis was te vinden in heel andere kringen, handelskringen met name.

Voor de theoloog was het voldoende om de Mons Mundi in het hoge Noorden te weten, in streken waar de mensen met hun hoofd onder hun arm liepen, iets waaraan hij evenveel geldigheid toekende als aan de legendarische loop van de rivier de Nijl, of aan een contragewicht aan de andere kant van de wereld dat het geheel in evenwicht moest houden.

Maar voor de ondernemende koopman was dit natuurlijk volstrekt onvoldoende. Zijn lading met een waarde van vele duizenden dinars moest over echte rivieren gezet worden om tenslotte aan echte klanten te worden verkocht – zonder geroofd te worden of weg te spoelen in de sterke stroming. Feitelijk juiste informatie over geografie en volkeren was kortom wat hij nodig had.

Dus toen de beroemde Ibn Khuradâdhbih in de negende eeuw als 's Rijks Opzichter voor Wegen en Posterijen verantwoordelijk was voor alle mogelijke pakjes en reisgezelschappen in het immense gebied van Perzië en de wereld ten oosten daarvan, moest hij een betrouwbaar geografisch werk schrijven waarin hij concreet de reisroutes, rustplaatsen en dergelijke vermeldde. En handelsroutes van en naar China waren er al lang voordat de islam op het toneel verscheen, over land en over zee. Beide beschrijft hij dan ook, met opgave van de reisduur tussen de verschillende poststations of havens. De havens van China zijn uitstekend uitgerust en goed toegankelijk, zo schrijft hij, en de eerste haven aan de Chinese zuidkust, ›Lûkîn‹ (niet ver van Hanoi) puilt uit met Chinese waar. Over andere zaken verstrekt hij geen details, maar dat viel ook buiten de opgave van zijn boek.

Wat de landroute betreft is duidelijk dat de handel met China via intermediairs liep, en wel de Turkse en Iraanse volkeren in West- en Oost-Turkestan: de opsomming van plaatsen bij Ibn Khuradâdhbih brengt ons tot aan de grenzen van het eigenlijke China, maar niet naar binnen. Over de naties die China omringen geeft hij alleen een summier schets: aan de noordgrens met China wonen Turkse volkeren, en in het westen grenst het aan India. Men wist overigens ook van Korea, waarvan men het koninkrijk Silla kende, en dus al-Silâ noemde. Dit schiereiland moest zo rijk aan goud zijn dat een moslim die zich er vestigde beslist nooit meer naar huis toe wilde.

De Muur van Alexander

En in datzelfde China lag dus ook de Muur van Alexander de Grote die de beschaafde wereld moest beschermen tegen Gog en Magog. De oude

geografen en hun informanten konden hem dankij een speciale expeditie nauwkeurig beschrijven. In het jaar 842 had kalief al-Wâthiq een akelige droom: hij zag dat de Poort van de Muur een stukje openstond. Eén blik in de Koran was voldoende om te weten op wat voor rampspoed dat kon duiden, en op aanraden van een Turkse generaal werd de polyglotte tolk Sallâm afgevaardigd om ter plekke poolshoogte te nemen.

Vanaf de residentie Sâmarrà, dat de tijdelijke, nieuwe hoofdstad van de 'Abbâsieden was geworden, trokken Sallâm en zijn gezellen door het land van de Khazaren aan de monding van de Wolga, voorbij de Basjkieren en langs het Balgasj-meer, waar de stank zo ondragelijk was dat zij met azijn voor hun neus moesten lopen. Al snel doolden ze door een gebied dat geheel verwoest was, tot ze bij een gebergte aankwamen waar de bewoners het Arabisch en Perzisch machtig waren en de islam belijdden. Hun kennis over de heilige oplezing was niet heel solide, maar ze wisten wel dat hun godsdienst daar ooit gebracht was ›door een man op een hoog beest met lange poten en een bult op de rug‹. Het was nu niet ver meer tot de Poort—slechts enkele versterkte vestingen scheidde de reizigers van het doel van hun avontuur.

Sallâm heeft de Poort in detail beschreven: zoveel el, zoveel duimen, de kokerassen, de ijzeren lateien, de kantelen op de muur. Alles sloot hermetisch af en was vergrendeld met een reusachtig groot slot. Een paar keer per week inspecteerde de bevelhebber van de forten de Poort, maar tot dan toe was er pas één haarscheurtje in het metaal ontdekt. Sallâm schraapte er met zijn zakmes wat roest uit om mee te nemen voor de kalief. Op de rechtervleugel van de poort viel een opschrift te lezen, van ijzeren letters in het oudst denkbare schrift, dat uiteraard verwees naar de tekst in de Koran. De metalen constructie was geel-zwart gestreept: afwisselende lagen van koper en ijzer.

Het hele verhaal is duidelijk uitgelijnd naar de verwachtingen van het thuispubliek en de aanwijzingen in de Koran over de constructie van de poort met lagen ijzer en koper. Maar de reisroute klopt, en ontdaan van de verplichte decoraties ter wille van de conventie blijft een beschrijving over die ook door andere, veel latere reizigers, is overgeleverd van de historische ›Tibetaanse of Jaspispoort‹ bij de vesting Qarâûl.

Of Sallâm ooit bestaan heeft is niet belangrijk; want verzonnen of niet, onder zijn belevenissen zijn de echte verhalen ondergebracht van al die reizigers en handelaren die wel degelijk deze barre tocht ondernamen en zich echt aan deze stevig dichtgespijkerde douanepost hebben moeten melden. Het is onwaarschijnlijk dat ze zich ook allemaal gerealiseerd hebben dat zij zich nu in het Rijk van de Turkse Oeigoeren bevonden, en nog niet in het echte China, dat vele li's verder naar het oosten lag.

Klei zo fijn als glas

Anders lag het bij de handelsroute over zee, die de kooplieden wel direct aan China's kusten voerde. We weten dat er al in de jaren 750 handelskoloniën waren waar veel Arabieren woonden, bijvoorbeeld in ›Khân-fû‹, oftewel Kanton. Waarschijnlijk waren de meesten Perzische kooplieden, met hun lange traditie van vrachtverkeer tussen de Perzische Golf met India en landen in Zuid-Oost Azië. Ze werden nu Arabieren genoemd vanwege hun nieuwe godsdienst, de islam.

Zulke zeelieden maakten melding van heel bijzondere produkten. In 851 haalt de schrijver van het boek ›Berichten over China en India‹ een zekere Suleyman de zeeman aan, die vertelt dat de Chinezen zulke fijne klei bezitten dat zij daarvan drinkbekers kunnen vervaardigen zo fijn als glas, waar je doorheen kunt kijken en de vloeistof zien, hoewel ze toch van klei gemaakt zijn!

Dit nieuwe artikel, porselein uit de Tang, dat voornamelijk over zee werd aangevoerd vond gretig aftrek in de landen van de 'Abbâsieden. Hun tijdelijke hoofdstad Sâmarrà dient nu zelfs als ijkpunt bij het determineren van Chinese keramiek; omdat de stad al aan het einde van de Tang-dynastie (618–907) was verlaten en tot ruïne verviel, kunnen de Chinese objecten die we er vinden in ieder geval niet uit een latere periode stammen.

Er deden de wildste verhalen de ronde over de techniek achter het fabriceren van porselein, maar het bleef een mysterie, en daarom des te fascinerender. Het Chinese aardewerk werd *sînî* genoemd, naar China zelf, of ook wel *faghfûrî*. *Faghfûr* was de naam voor de Chinese keizer, in feite een omklanking van een oudere Perzische vertaling voor het Chinese ›*tian zu*‹, Zoon van de Hemel. En in dezelfde eeuw waarin men enerzijds aarzelde of men de Chinezen eigenlijk wel kon indelen bij de rechtopgaande klasse der denkende mensen, kon al-Tha‘alibî († 1038) anderzijds in zijn populariserende *Latâ’if al-ma‘ârif*, ›Vermakelijke Wetenswaardigheden‹ over zijn geloofsgenoten optekenen dat zij alle delicate en curieuze voorwerpen, waar die ook vandaan mochten komen, inmiddels met *sînî* aanduidden, omdat mooie spulletjes nu eenmaal met China werden geassocieerd.

Mongolen en raketten

Met de Mongolentijd brak een periode van grote economische, culturele en godsdienstige dynamiek aan. Binnen de Pax Mongolica kon van Peking tot aan West-Europa vrij en zonder veel gevaren gereisd en gehandeld worden, en onderdrukte religies wisten zich te emanciperen. Onder de Mongoolse Yüan-dynastie (1271–1368) vestigden zich bovendien talloze inwoners uit Centraal-Azië blijvend in China, en de aanwezigheid van de islam nam fors toe. Er ontstond veel meer handel, en missies kwamen nu ook diep in China zelf. Sommige verbleven zelfs maanden lang in de hoofdstad, zoals het gezantschap dat in 1420 door de opvolger van Timur Lenk, Shâh Rukh naar Peking werd gestuurd.

Ghiyâth ad-Dîn Naqqâsh, die als ambassadeur mee was, heeft hiervan in het Perzisch een reisverslag bijgehouden. Er was veel vraag naar zijn boek en het werd al snel in het Turks vertaald en in tal van werken opgenomen. De populariteit van het werk is niet verwonderlijk, want zo’n verslag was, ook na zeven eeuwen van contact tussen de islamitische wereld en het Rijk van het Midden, nog steeds een van de zeer zeldzame bronnen die precieze mededelingen bevatte over China.

De meeste beschrijvingen betroffen natuurlijk wedervaren van het gezelschap zelf: hoe ze op copieuze feestmalen vergast werden, en hoe de uitwisseling van de cadeaus verliep. Niet altijd even goed overigens. Een paard dat door Shâh Rukh als geschenk voor de keizer was meegegeven, wierp al bij de eerste rit zijn doorluchtige berijder zo hard in het stof dat die zich van de kneuzingen amper meer bewegen kon. In zijn woede wilde de keizer de ambassadeurs naar het oosten verbannen, of desnoods laten executeren. Mevlânâ Hâdjî Yûsuf Qâzî, een islamitische legeraanvoerder in het Chinese leger en een vertrouweling van de keizer, had al zijn Mongools, Arabisch, Perzisch en Chinees nodig om de vreemdelingen die aan zijn tolkenzorg waren toevertrouwd dit lot te besparen.

En dan was er natuurlijk nog vuurwerk: ›Honderdduizend lampionnen waren klaargemaakt, en er werden raketten van papier neergezet gevuld met nafta en zwavel‹, vermeldt de Turkse tekst. Maar over taal en literatuur van de Chinezen, of over hun religie vrijwel geen enkele observatie, zoals altijd. Dus wat dat betrof wist men nog steeds niet meer dan dat er in Sîn ontelbaar veel ongelovigen woonden, die in hun tempels afgodsbeelden aanbaden van hun profeet, een zekere Shâkmûnî (Boeddha). Opmerkelijk genoeg toont Ghiyâth ad-Dîn zich in zijn beschrijvingen wel zeer onder de indruk van de religieuze kunst van de Chinezen: ›Als onze eigen kunstenaars en schilders dit konden aanschouwen, zouden ze zich van afgunstige verwondering in hun vingers bijten.‹

Mohammedaans blauw

Inmiddels was het China van de Ming-dynastie (1368–1644) onder de indruk geraakt van iets dat uit Perzië kwam, en dat door islamitische handelaren aan de kust naar het binnenland werd doorverkocht. De Chinezen noemden het goedje daarom “mohammedaans blauw” en het was essentieel voor hun sterk opkomende industrie van blauw-en-wit porselein: kobaltblauw. Blauw-en-wit werd enorm populair in het Midden-Oosten, en de voorwerpen zelf

en hun motieven hebben een grote invloed gehad op allerlei vormen van islamitische kunst.

Ditmaal was sprake van wederzijdse beïnvloeding: door de toegenomen contacten met islamieten, het veel grotere aandeel van moslims in de bevolking, bijvoorbeeld in een provincie als Yunnan, hun rol in de porseleinhandel en hun invloed aan het hof van de Ming, ontstaat in China op bescheiden schaal een heuse ›islamerie‹. Men gaat aardewerk vervaardigen dat modellen uit de islamitische wereld nabootst en voorziet die van Arabisch schrift, desnoods in de vorm van een zelfverzonnen ›tekst‹. Aangezien sommige van deze producten imperiale merken dragen moet er zelfs in opdracht van de hoogste paleiskringen in de keizerlijke porseleinfabrieken van Jingdezhen islamiserend aardewerk zijn besteld.

Dit past goed in het beeld dat we krijgen uit het ›Boek over China‹ van de handelaar 'Alī Ekber, die zijn *Khitāyname* in 1520 opdroeg aan de Osmaanse sultan Suleyman de Prachtige. 'Alī Ekber was eigenlijk de eerste die veel meer dan zijn voorgangers goed geïnformeerd wist te berichten over zaken als het Chinese bestuur, zeden en gebruiken. Dat was onder meer te danken aan het feit dat veel van zijn zegslieden invloedrijke islamitische eunuchen waren in de hofhouding van de Ming. En op hun beurt troffen zij in 'Alī een moslimse reiziger die zeer leergierig was en enthousiast over alles rondom China. Jaren eerder had Ulug Beg, de geleerde kleinzoon van Timur Lenk, iemand de raad gegeven: ›Wat je ook ziet en leert kennen, schrijf het op, want elk gebruik van dat land hoort tot de wonderen. En verwar de studie van ongelof toch niet met ongelof zelf.‹ Juist dit advies, zeer Mongools in zijn onbevangenheid tegenover andere godsdiensten en culturen, had 'Alī als reismotto gekozen.

En er was zoveel te zien en te beleven in China: de onberispelijke legerexercities, de naleving van de regelgeving (›als de islamieten hun geloofsartikelen op net zo'n wijze zouden naleven, dan werden ze allemaal—met Gods genade—heilig!‹), maar ook de beeldschone vrouwen, het toezicht op de provinciale financiën, het bordeelwezen, en de feesten en partijen. Bij al dat vermaak waren tot 'Alī's grote genoegen ook dames aanwezig, iets dat hem uit zijn eigen cultuur geheel vreemd was: ›Je moet er echt bij zijn geweest om je het plezier te kunnen voorstellen.‹

Wie nu de inventarislijsten naloop van de Osmaanse sultanspaleizen, treft grote hoeveelheden kostbare Mingvazen en andere luxe waren aan, met name vanaf de regeerperiode van Suleyman de Prachtige, dezelfde sultan aan wie het *Khitāyname* was opgedragen. Is de dolenthousiaste 'Alī soms persoonlijk degene geweest die eindelijk de umma van Mohammed wist te winnen voor de wereld van China?